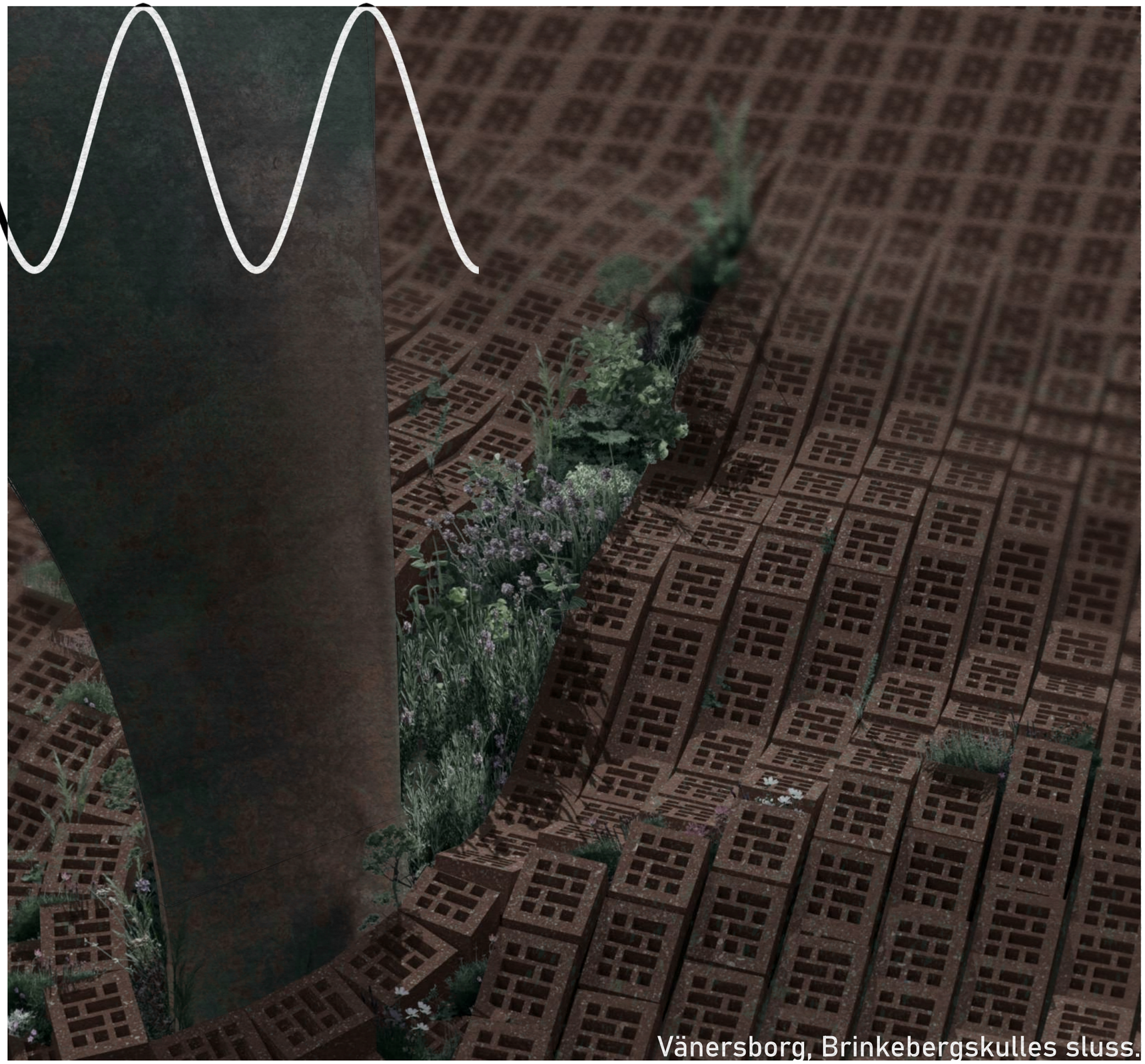
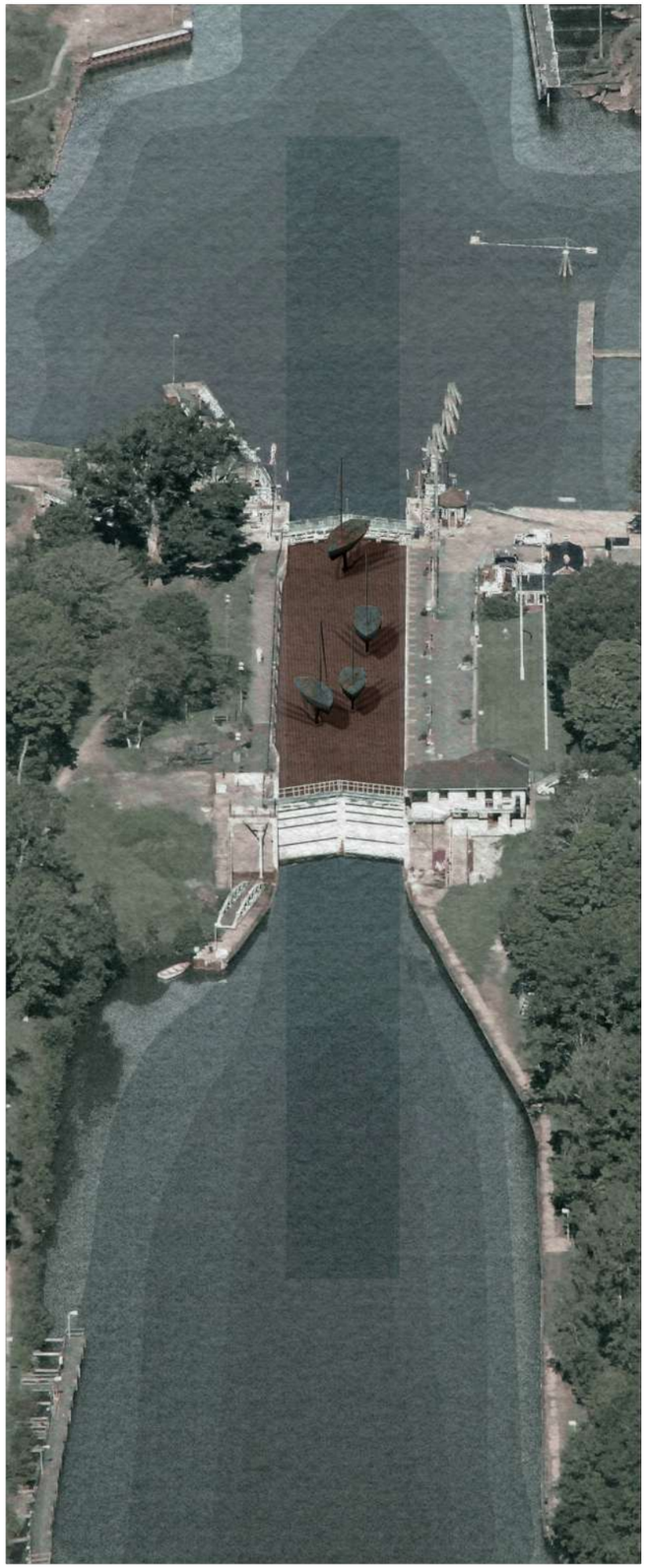

Vänersborg, Brinkebergskulles sluss.

PLATSANALYS

Slussområdet vid Brinkebergskulle ligger vid Vänerns sydspets, där kanalen Karls grav förbinder sjön med Göta älv och vidare med Kattegatt och havet. Platsen bär gamla reliker från flera hundra år av infrastruktur avsedd för skeppshandel. Under fyra sekel har detta påverkat områdets identitet och ännu mer dess karaktär. I dagens läge möter tre formspråk varandra: den lummiga Onsjöskogen som omger området, Hertig Karls gravs släta vattenyta och den kontrasterande industriella slussen som delar kanalen i två. Det är kombinationen av dessa element som ger platsen en kontrasterande och gåtfull karaktär: storskalig industriell infrastruktur i en grönskande skog, med småskaliga villor och hus intill.

HISTORISK BAKGRUND

Vänersborg grundades på 1600-talet och utgjorde en förbindelse mellan Sveriges största insjö, Vänern, och hamnstaden Göteborg. Av den anledningen hade staden en strategisk position och inledde arbetet med Karls grav nästan direkt, en av de tidigaste större vattenbyggnadsinsatserna i Sverige. Flera tidiga försök att anlägga en sluss kopplad till Karls grav i Brinkebergskulle misslyckades dock under de kommande seklen. Vattnets tryck och rörelser motverkade mänsklig teknik, och i dag finns bara spår i marken kvar från de tidigare misslyckandena. Det var inte förrän 1752 som en sluss stod klar, och 1914 färdigställdes den nuvarande slussen. I samband med Trollhättans och Lilla Edets slussar kunde äntligen slussleden mellan Göteborg och Vänern färdigställas. Detta visar på en unik historia av förändring i Brinkebergskulle, där varje generation byggt vidare på föregångarens misslyckanden, lager på lager. Ingenting har försvunnit helt, och spåren finns kvar.

Det som gör platsen unik är alltså dessa på varandra följande försök att tämja vattnet. I området finns i dag rester av Gustavs sluss, Bommens sluss och murdelar av Kullens sluss, tillsammans med Brinkebergskulles sluss. Dessa ruiner utgör tillsammans en slags stratigrafi av ingenjörskonst, som kommer att utvecklas vidare med den nyaste slussen. Precis som element från de tidigare generationerna har bevarats kräver det närmast att element i den nuvarande slussen också bevaras, för att fullfölja denna ingenjörsberättelse för framtida besökare.

BEBYGGELSE OCH KULTURMILJÖVÄRDEN

Till slussen hör även en samling byggnader från 1800-talet som ursprungligen låg vid Gustavs sluss, men som flyttades 1915 till den nuvarande slussverksamheten. Denna vilja att flytta och bevara, snarare än att riva och bygga nytt, tilltalar samma tankesätt som bevarandet av de gamla slussarna. Allt detta kombinerat har gjort området till riksintresse för kulturmiljövården. Det är inte enstaka slussar eller hus som är intressanta, utan kombinationen där besökare kan dra samband mellan nytt och gammalt. Ett förslag för ombyggnation bör ta hänsyn till detta och bevara så många grepp som möjligt av slussen. Samtidigt ska förslaget harmonisera med området, då det som gör platsen unik är dess karaktär, historia och generationsbygge. Ett musealt grepp bör tas, där det som kan bevaras bör bevaras, medan det som kommer att förändras kan framhävas. I detta fallet är det därför bassängen som ska framhävas, eftersom dammsäkringens betongmassa inte säger särskilt mycket om slussens historia.

I närområdet ligger också Restad gård, ett tidigare mentalsjukhus från 1900-talet. Byggnaderna i rött tegel ritades av Axel Kumlien och utgörs i dag av bostäder, hotell och verksamheter. Unikt för denna plats är dock skulpturparken som fyller gården. Restad gård har alltså utvecklats från sluten institution till öppen plats för konst, boende och besök, utan att förlora den ursprungliga arkitektoniska formgivning som berättar om byggnadens historia.

NATURVÄRDEN

Slussområdet omges i dag av Onsjöskogen, som bidrar med en lummig, skogsklädd inramning. I sin tur hyser kanalens vattenmiljöer skyddsvärda träd och flera fridlysta arter. Detta ställer vissa krav på att ombyggnationen ska stanna innanför slussen, samt att ingrepp inte ska påverka den omkringliggande miljön med utsläpp. Det ger också en intressant chans att utveckla och framhäva kontrasten som finns mellan den mänskligt tillverkade slussen och naturen.

Onsjöskogen och vattendragen omkring bidrar också med ett rimligt och balanserat mikroklimat, vilket minskar behovet av grönska i den ombyggda slussen. Eftersom dammsäkringen som lägst kan ligga 60 cm under slusskant bör inte heller större växtlighet, som träd och buskar, användas, då dessa inte hade trivts bra och hade kunnat orsaka strukturella problem med rötterna. Detta hindrar dock inte mindre växtlighet från att ta plats. Vildgräs, blommor och marktäckande växter som är inhemska kan bidra till ekosystemet utan orealistiska förutsättningar.

NUVARANDE OCH FRAMTIDA KARAKTÄR OCH ANVÄNDNING

I dag fungerar slussområdet som en viktig rekreationsmiljö för både kommuninvånare och besökare. Enligt Vänersborgs kommun ska förslaget stärka just denna befintliga användning. Att fortsätta i samma stråk som andra reliker i området är ett tänkbart alternativ. Som tidigare nämnts verkar bevarandet av historia utgöra en stor del av Brinkebergskulles identitet, och likt Restad gårds skulpturpark kan detta framhävas som en attraktion. Samtidigt är förhoppningen att platsen kan användas rekreationellt, kanske som en förlängning av det befintliga caféet eller likt en park, som en plats för möten och umgänge. Sittplatser, skugga och viss grönska kan skapa förutsättningar som bidrar till detta.

Den planerade byggnationen av en ny och större slussanläggning i direkt anslutning till den nuvarande kommer att förändra platsens skala och upplevelse i grunden, vilket riskerar att överskugga den historiska väv som i dag definierar området. Medan den kommer att bidra till dess historia i sinom tid, finns risken att den visuella skalan viktas mot den moderna slussen snarare än mot några av de äldre. I detta läge blir den gamla slusskammaren en möjlig motvikt i skala. Den nya anläggningen är stor och tekniskt uttrycksfull. Den gamla kan i så fall förlita sig mer på ålder och äldre formspråk, med något identitetsstarkt tillägg som talar samma språk.

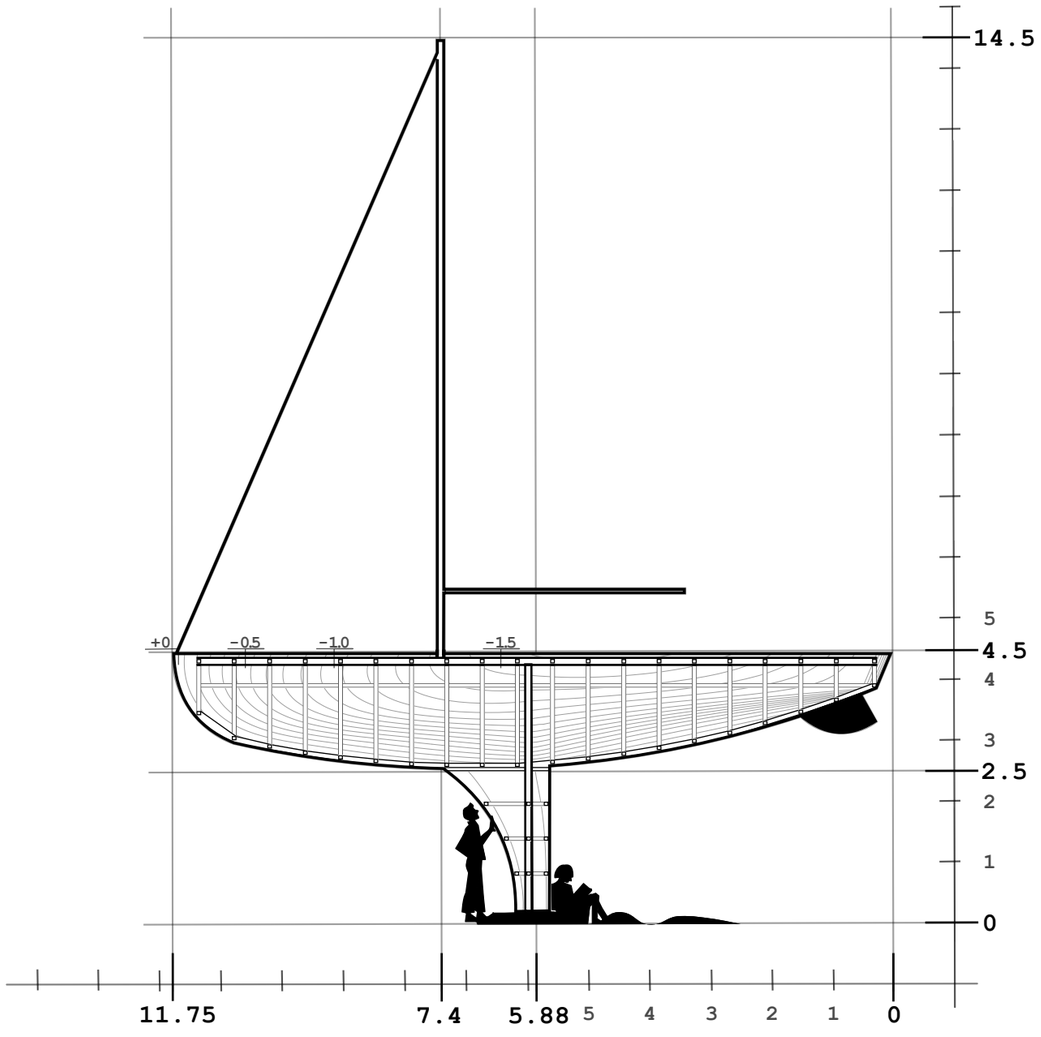
SLUTSATSER FÖR GESTALTNINGEN

Frågan om vad som ska hända med slusskammaren när den tas ur bruk är central för hela områdets utveckling. Slutsatsen är att förslaget som svarar direkt på detta varken river resterna av slussen eller fryser den till ett orört museiföremål ifyllt med betong. Istället finns en tredje väg, som bevarar slussen likt de tidigare generationernas slussar, samtidigt som bassängen framhävs för att försköna dammsäkringen och erbjuda en motvikt till den nya slussen. Detta efterliknar den taktik som har använts vid Restad gård, och på vissa sätt den nuvarande slussen med sina förflyttade byggnader och inslag av nya byggnader.

Skalan måste hanteras varsamt. Den nya slussen, de tre äldre slussgenerationerna, kulturhistorien och naturvärdena bör ses som en gemensam tillgång, som ska framhävas och göras tillgänglig samt attraktiv för både invånare och besökare. Det är i skärningspunkten mellan alla dessa förväntningar, krav och historia som idéskissen skapas.

STYX

SEKTION A-A 1:100
(m/cm)

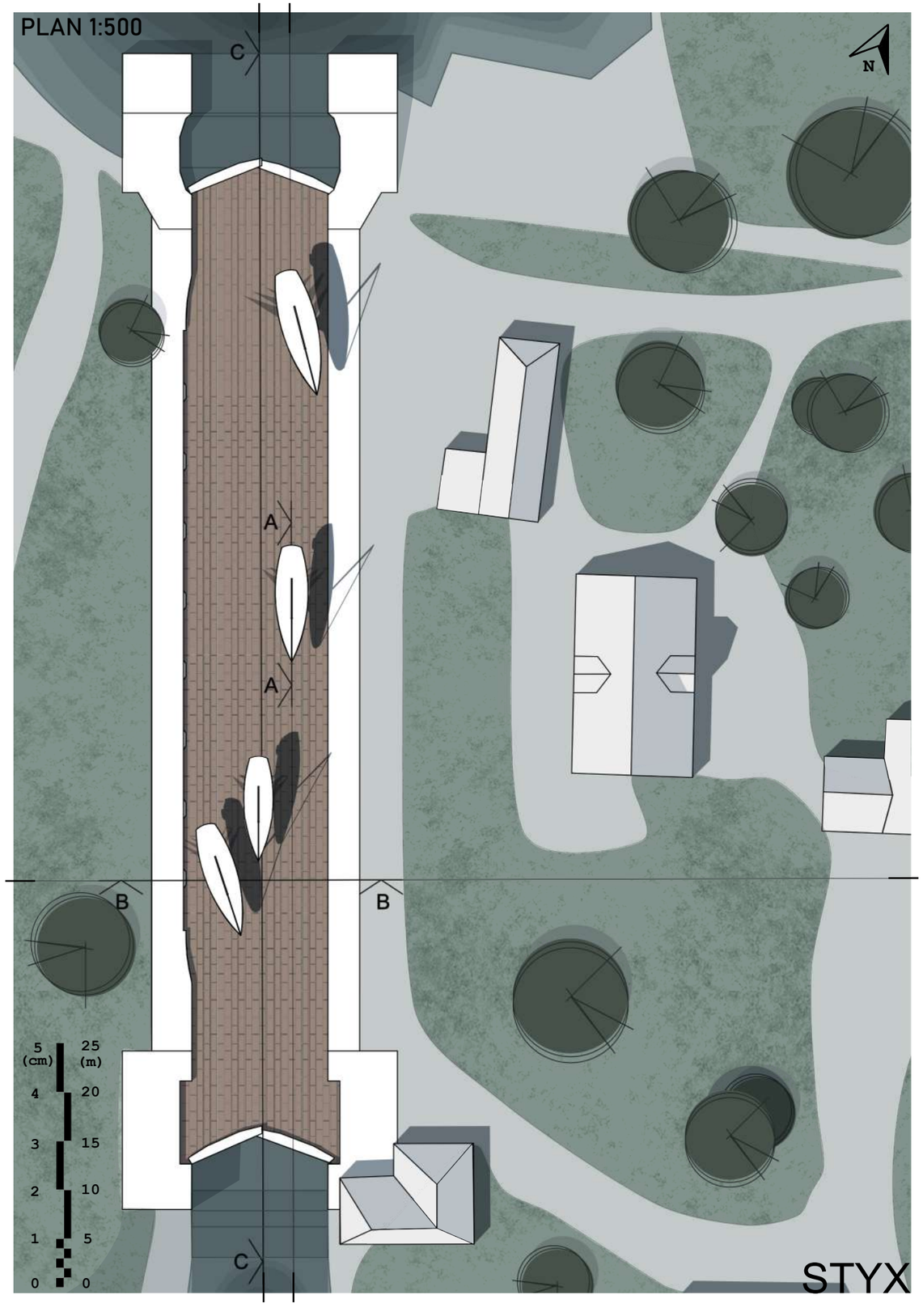
IDÉ

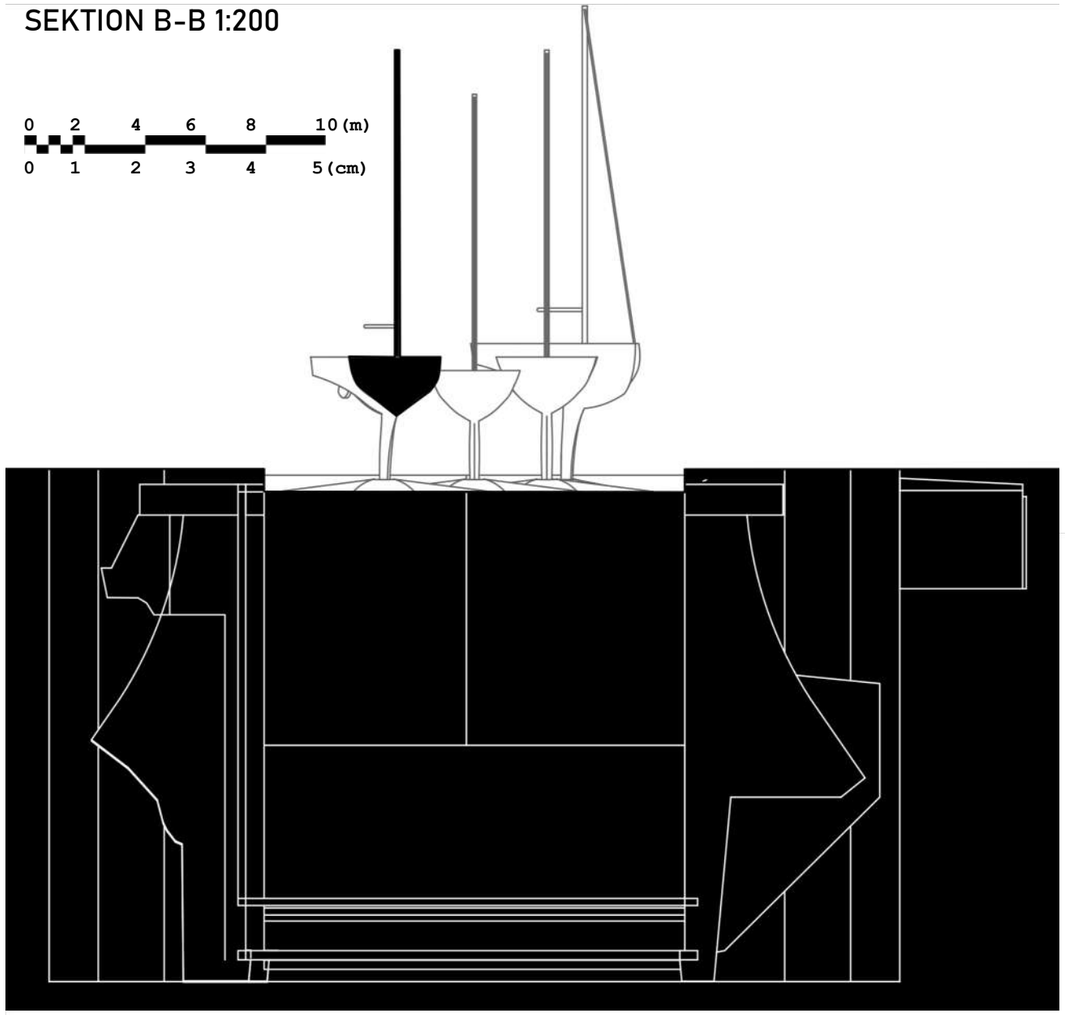
Vattendrag har under lång tid haft en betydelsefull roll i kultur, tradition och religion. De erbjuder vatten till människa samt boskap, tillåter handel och får grödor att växa. Samtidigt kan de orsaka översvämningar, torka och kraftfulla strömmar kan dra den mest erfarna simmaren under ytan. Det är inte konstigt då att vattendrag ofta spelar en stor roll i myter om liv, död och återfödelse. Bland dessa myter är Ƶoden Styx den mest kända, en barriär mellan livets och dödens riken.

Denna mytologi har ingen svensk koppling men berättar en historia som inte bara är förankrad i en mänsklig synpunkt utan även är en myt många känner igen intuitivt. För den lummiga Brinkebergskulle med sin skulpturpark och semestersugna segelbåtar är en fantasifull och avskalad tolkning av Styx passande för att ge slussen nytt liv.

Slussarnas gamla grepp bevaras; porten, en nedsänkt area som tidigare var vattenytan och räckena på gatukanten som reliker från forna tider. Vattenytan ersätts med marksten som böljer undan i vågor från skulpturala segelbåtars köl. Segelbåtarna river upp den gamla slussen och för iväg den likt Charons båt som transporterar det gamla och avlidna över Styx. I de hålrum som lämnas kvar växer det fram gräs, örter, blommor och andra inhemska plantor som sedan sprids mellan markstenens hålrum för att visa föråldring, tidens tecken och på vissa sätt återfödelse.

PLAN 1:500

Slussen ska ingå i samma historia som Gustavs sluss, Bommens sluss och Kullens sluss. Det ska bli ännu ett spår av en plats som under snart fyrahundra år ständigt omförhandlats med vattnet. Att platsers historia bärs vidare in i en ny funktion istället för att överges är samma logik som drev 1900-talets byggare att flytta de gamla byggnaderna från Gustavs sluss till den nuvarande slussen, och det som drev Restad gårds mentalsjukhus till att bli en skulpturpark. Brinkebergskulle verkar bära en del av sin identitet just i omtolkningar, vilket detta förslag bygger vidare på. Det är dessutom ett medvetet svar på det som gör området till riksintresse. Sambandet mellan byggnaderna, slussarna och ett nytt, tydligt lager förstärker just relationen mellan generationerna som riksintresset vilar på.

Slusskammarens vägg, port och nivåskillnad mot gatan lämnas orörda och läsbara. Den böljande markstenen är inte heller bara symbolisk, utan ska tala om vattnet som en gång fyllde bassängen. Segelbåtarna kompletterar i sin tur bassängen så att det finns en läsbarhet till böljandet, och bildar tillsammans ett starkare uttryck som kan agera som en motvikt till den nya slussen. Detta är även inspirerat av skulpturparken och berättar en historia som konstverk gör. Det röda teglet skapar en färgmässig kontrast mot naturen omkring och framhäver slussen som en brytpunkt i kanalen. Kontrast är dock inte allt. På vissa sätt måste förslaget även passa in i miljön. Detta uppnås med taktila material som redan återfinns i Brinkebergskulle: rött tegel som marksten, stålplattor på segelbåtarna som återknyter till slussens industriella detaljer, och växtlighet som mjuknar hela formgivningen.

Växtvalet hämtas medvetet från platsens egen natur: arter från Onsjöskogen och kanalens skyddade vattenmiljöer, inklusive fridlysta växter, får sprida sig bakom kölarna och i tegelstenarnas hålrum. Beläggningen förändras därmed i takt med både åren och årstiderna, frodig och grön på sommaren, karg och tillbakadragen på vintern. Över tid rostar och mörknar järnet på segelbåtarnas skrov i samma takt som tegelstenarna sakta växer igen av gräs och örter.

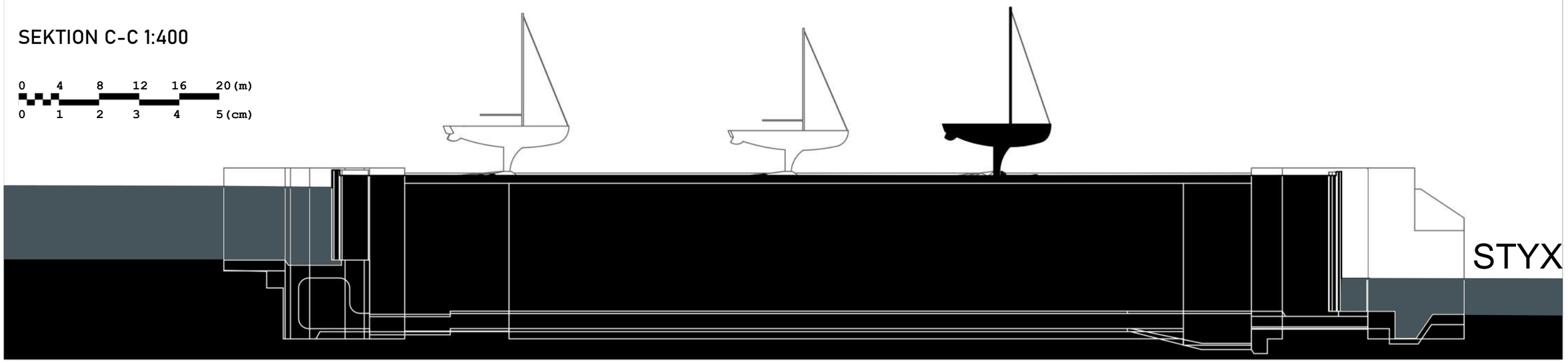
De två parallella åldrandeprocesser samverkar, en i metall och en i grönska, som tillsammans låter tidens tecken synas tydligt i gestaltningen. Kanske kommer gräset en dag ha vuxit över alla stenar, och det som återstår är en underlig park där rostiga segelbåtar sticker upp som ruiner.

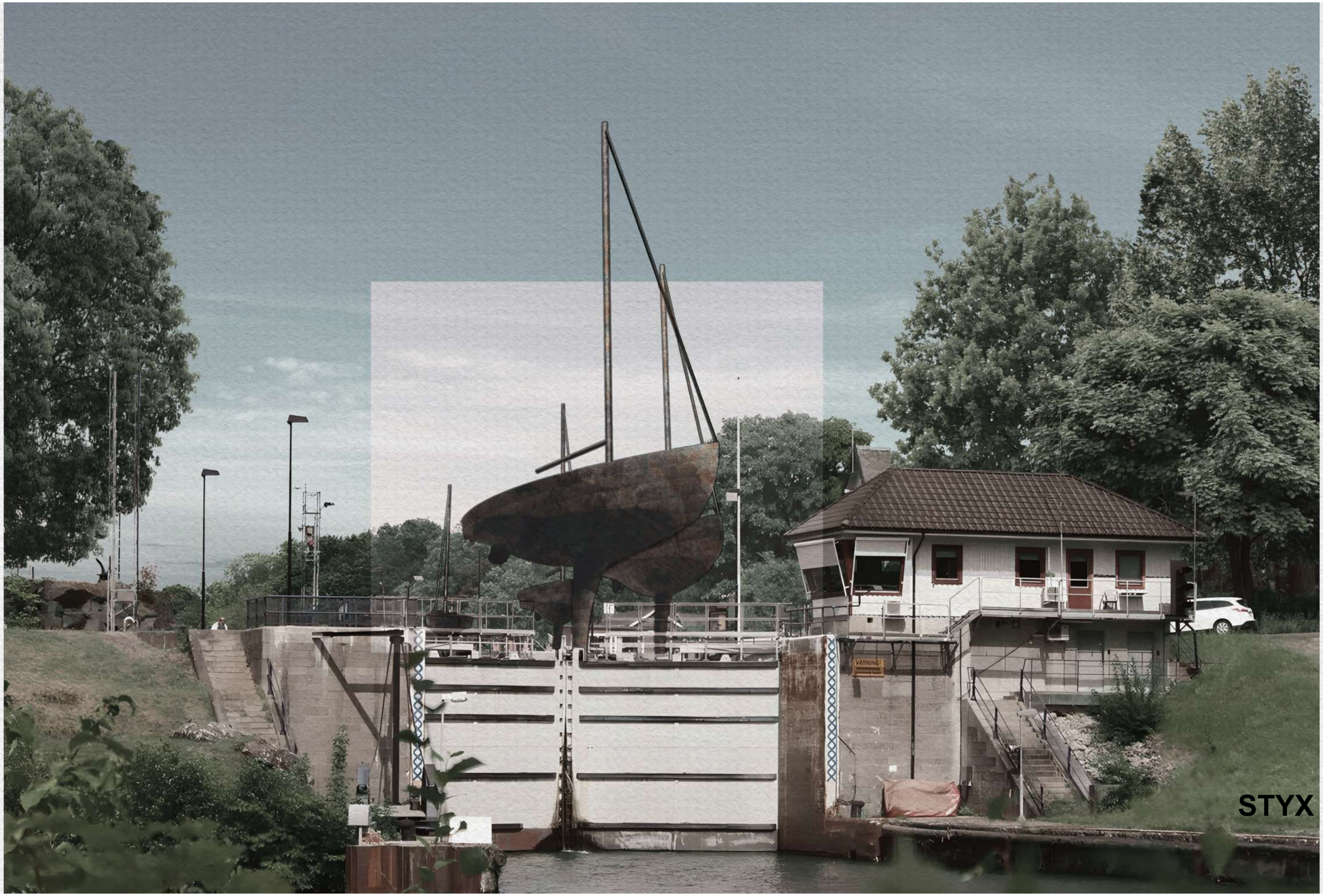
Förslaget ska även dra besökare och boende. Tanken är att det kan fungera som ett mindre torg för alla. Med ett café, skog och natur omkring blir det en naturlig samlingsplats efter en vandring eller lek. Platsen ska även locka besökare från två håll: segelbåtar som passerar genom slussen ska se skulpturerna och dras dit av nyfikenhet, medan konstintresserade som besöker Restad gård kan uppleva det som ett nytt verk i en redan etablerad konstpromenad genom området.

Programmässigt stärker förslaget den redan existerande rekreationsanvändningen av området. Nya sittplatser växer fram i segelbåtarnas skugga samt på slussens gamla bassängkanter, nya siktlinjer framträder när besökare kan befinna sig på det som tidigare var vatten, och den böljande markstensbeläggningen bjuder in till lek eller vila. Platsen förblir den vardagliga mötesplats den redan är, för promenader, tillfälliga stopp, fika och subtila möten med historien, men skapar nu ett större intryck än tidigare.

Förslaget svarar direkt på den fråga som lyfts fram som central för områdets fortsatta utveckling: hur den nuvarande slusskammaren ska utformas när den tas ur bruk. Genom att varken riva slusskammaren eller frysa den i tiden bildas en plats som förblir läsbar som sluss, men som samtidigt öppnas för ny biologisk mångfald, förändring, nya möten och nya sätt att röra sig genom området. Ingreppet är varsamt i sin omfattning men tydligt i sitt uttryck, och kan därför genomföras utan att den lummiga och intima karaktären hos Brinkebergskulle går förlorad.

Genom att låta de skulpturala segelbåtarna dra den gamla slussen mot ett nytt liv blir platsen en plats för reflektion kring historia, minne och förnyelse. Det blir lika mycket en plats att uppleva som en plats att tolka.

STYX